

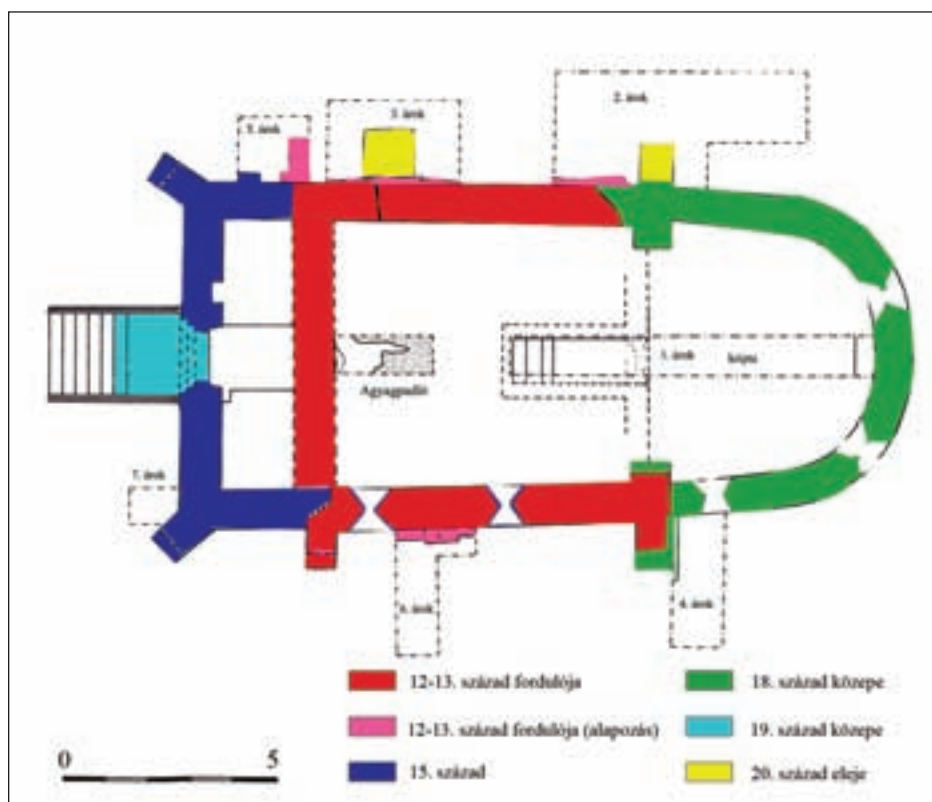
Székely, református templom

Az országút mellett szabadon álló, egyhajós, félköríves – a hajóval megegyező szélességű és magasságú – szentéllyel záródó templom teljes egészében téglából épült. A hajó nyugati sarkait lépcsősen kiképzett átlós, míg keleti sarkait merőleges – ugyancsak lépcsős – támpillérek erősítik. A hajó déli falának nyugati szakaszán egy további, lépcsős kialakítású, merőleges támpillér csatlakozik a falhoz. A hajón és a szentélyen egyazon magasságban körbefutó „koronázópárkányt” egy erőteljesen megformázott, szabálytalan pálcá alkotja. (A hajó nyugati homlokzatára ez a párkány nem fordul át.)

A hajó déli homlokzatát két félköríves záródású, enyhén tölcseres, rézsús kávájú ablaknyílás töri át. A szentélyfal délkeleti, illetve északkeleti szakaszán egy-egy, formailag a hajó nyílásaival megegyező, ám azoknál valamivel

szélesebb és magasabb ablakot láthatunk. A templom bejárata a hajó nyugati homlokzatának középtengelyében nyílik. A homlokzati falsík elé kiugratott előépítményben kialakított, lépcsős bétetű kapuzat csúcsíves záródású, mint ahogy a fölötte kifalazott, aránylag nagyméretű fülke is. A nagyjából az oldalhomlokzati párkány magasságában záródó kapuépítmény feletti oromfal tengelyében egy szegmensíves záródású, kisméretű ablaknyílás töri át a falat. Az épület egyszerű lábazatát és a falakat szürkésfőhőre színezett, cementes vakolat borítja. A szentélyt a hajótól elválasztó, meglepően rövid diadalívnek hiányzik a felső záródása.

A 2007 tavaszán elvégzett régészeti kutatás során nemcsak az épület felmenő falait vizsgáltuk, hanem kutatóárkainkkal az egykori járósínteket, a falalapozások

1. A templom kutatási alaprajza

2. A déli homlokzat kutatás közben

mélységét, az elbontott pillérek és falak helyét, valamint méretüket és a felmenő falazatokhoz kapcsolódó viszonyukat is meghatároztuk.¹

Az első templom falaiból nem túl sok maradt ránk, mivel nagy részét – történetesen a hajó nyugati falát, az oldalfalak felső részét, beleértve ablaknyílásait, továbbá szentélyét is – a különböző későbbi építkezések alkalmával elbontották (1. kép).

A vörös színű téglából épült első templom közel négyzetes alapterületű hajójának sarkait merőleges és lépcsős támpillérek támasztják meg.² A hajó északi és déli falazatát, közel a faltengelyhez, egy 70 cm széles, 30 cm vastag lizéna díszíti. A hajó elbontott nyugati falának helyét a falkutatás, valamint az ásás nyomán feltárt agyagos alapozás határozta meg. Északi és déli oldalfalai csupán 290–300 cm-es magasságig maradtak meg – így falkoronájának magasságát és lezárásának módját, valamint lefedését sem ismerjük, habár jó okunk van feltéte-

lezni, hogy a hajót eredetileg magasan kiemelt nyeregtető fedhette. A kutatás során a falakban ablaknyílások nem kerültek elő, amelyek nyilvánvalóan a későbbi építkezésnek estek áldozatul. Diadalívét sem ismerjük, mint ahogy feltehetően a hajónál keskenyebb szentélyének formájáról és méreteiről sincsenek információink. Eredeti szentélyét a XVIII. század közepén teljes egészében elbontották, diadalívéből is mindössze egy 20–30 cm-es csonk maradt meg. Tekintettel arra, hogy a déli falban kapuzatra utaló nyomot nem fedeztünk fel, bejárati kapuja eredetileg a nyugati falban volt. A hajónak téglával és vakolattal felül rézsúsen lezárt, 5–8 cm széles lábazata 60–70 cm magas.

Sározott padlóját a mai járószint alatt 70 cm-re bontottuk ki. A felül 3–4 sor falazott téglával lezárt – tömörített agyagos rétegek által közrefogott, habarcsos-téglás, helyenként apróbb törtköves-habarcsos törmelékkel kevert földből álló – alapozás alja az alapozási kiugrás tete-

jétől számított 70 cm-es mélységben közvetlenül a sárga homokos altalajba mélyített árkot tölti ki.³

A templomhajó belső oldalfalait először egy igen vékony, inkább csak kanálháttal elsimított szürkésfehér színű glettszerű vakolattal fedték. A külső homlokzatokat borító első vakolat azonban már teljesen elpusztult.

Székely (*villa Zekul*) falu első okleveles említése 1284 körüli, egy itt elkövetett hatalmaskodás révén.⁴ Neve székely népnév, az egykori gyeptűvédő őrség lakóhelye emléket őrzi, eredete feltehetően X. századi.⁵ 1316-ban a falu a Hontpázmány nembeli Bánki Lökös unokáinak birtoka, akik ebben az időpontban (többek között) hitbér, hozomány, valamint leánynegyed fejében e birtok felét átadják a Jákó nembeli Csépánnak.⁶ 1324-ben már a Balogsemjén nembeli Kállóiak kezén találjuk Székely egy részét. Ebben az oklevélben említik meg először templomát. Az oklevél szerint a Kállóiak hitbér és hozomány fejében a falu felét és a Szent Mihály tiszteletére épült egyház kegyuraságának ugyancsak felét szerezték meg.⁷ 1327-ben és 1331-ben pedig már a magát már Székelyinek nevező Csépán fiai és a Balogsemjén nembeli Nagysejéni

3. A hajó délkeleti ablaknyílása kutatás közben

Mihály fia, László pereskednek egymással, Székely birtokkal és nem utolsósorban a templom kegyuraságával kapcsolatban. Úgy tűnik, hogy ettől kezdve a falu kizárólagos birtokosa végig a középkor folyamán a Kállai család maradt.⁸ 1483-ban magát a kőből épült templomot 10 márka értékűre taksálták.⁹ A rendelkezésre álló adatok alapján annyi bizonyos, hogy a templom 1324-ben már állt, azt feltehetően a XII–XIII. század fordulója környékén a Hontpázmány nembeli Bánki család építtette.

A második építési periódusban a hajó nyugati falát és bejárati kapuját elbontották, majd a hajót nyugati irányba 260–290 cm-el meghosszabbították, egyúttal az erőteljesen visszabontott (korábbi) északi és déli falat, valamint nyugati támpilléreit és fallizénáit is újraépítették.¹⁰ Az így meghosszabbított hajó nyugati sarkait átlós, lépcsős kialakítású támpillérekkel erősítették meg. A felül rézsúvval lezárt téglalábazat 100–105 cm magas és 10 cm széles.¹¹

Koronázópárkányának csupán alsó, élszedésben záródó, alig 6–8 cm széles tagozata és a fölötte lévő, szintén téglából falazott függőlemeznek 10 cm-es szakasza maradt ránk. Az új falak lényegesen mélyebbre hatoló alapozása már kizárólagosan téglából készült.¹² Azt viszont már nem lehet megállapítani, hogy a korábbi szentélyt vajon megtartották-e, vagy azt lebontva újat építettek.

A déli hajófalban két félkörívesen záródó, tölcseres, valamint kifelé-befelé rézsús kávájú ablaknyílást alakítottak ki (2–3. kép). Az immáron megnagyobbított hajóba a bejáratot a nyugati falban kialakított kapuzat biztosította. A téglából falazott, a homlokzati falsík elé ugratott széles, a falkorona magasságában vízszintesen záródó előépítmény tengelyébe állított, lépcsős kávájú, csúcsíves záródású kapu teljes magasságát – a küszöb szintjének ismerete nélkül – jelenleg nem tudjuk megadni.¹³ A kapuzat fölött egy szintén csúcsíves fülkét is kifalaztak. A nyugati fal ormfala azonban nem maradt meg.

A külső homlokzatokon a kutatás nem talált korabeli vakolatot, ám a hajó déli belső oldalfalán nemcsak a vékony, szürkésfehér vakolat, hanem az arra felvitt freskó két szélső alakjának töredéke is feltárássra került. A két női szentet ábrázoló alak közül a keletre lévőnek csak a feje (4. kép), míg a hajó nyugati végén feltártnak felső teste is fennmaradt (5. kép). A freskó a diadalív rövid csonkjának nyugati felületére is átfordul.¹⁴ A festő-restaurátori kutatás több helyen freskót nem tárt fel, ám feltételezzük, hogy a templomhajó többi falát is – még ha máshol freskó nem is készült – ezzel a szürkésfehér színű (alap)vakolattal fedték.

A déli hajófalán feltárt és a XV. századra datálható freskótöredékek alapján az építkezésre minden bizonnyal valamikor a XV. században került sor, építtetőjét pedig a Balogsemjén nembeli Kállói család valamelyik tagjában kereshetjük.

4. Női szentet ábrázoló falkép (színes caruzarajz)

1744-ben a templomot – mivel az elpusztult – nem használják.¹⁵ Úgy tűnik, hogy néhány évre rá egy nagyobb szabású építkezésbe fogtak. A XVIII. század közepén történt építészeti beavatkozás eredményeként elbontották a középkori szentélyt. Annak helyére egy nagyobb alapterületű, a hajó szélességével és magasságával megegyező kriptát építettek (6. kép).¹⁶ Elbontották a középkori diadalívet és a hajó északkeleti támpillérét is. Bizonyos, hogy a hajó lizénáit is ekkor faragták vissza (7. kép). A statikailag meggyengült északi hajófal elbontott keleti pillérének helyére egy, az új szentéllyel összekapcsolt pillért is fölfalaztak, a déli hajófal keleti pillérét pedig köpenyfallal burkolták. A középkori szentély és diadalív elbontásakor az oromfalat, és ezzel egyetemben

5. Női szentet ábrázoló falkép (színes caruzarajz)

6. A hajó északkeleti vége és a szentélyfal csatlakozása

7. A középkori déli hajófalnál feltárt lizéna

a hajó mennyezetét, sőt fedélszékét és annak borítását is el kellett távolítani.

A XVIII. század végén, majd a XIX. században az épületen több javítást is végeztek, amelyek döntően famennyezetére, a tető héjazatára, továbbá a berendezés felújítására terjedtek ki.¹⁷ Úgy tűnik, hogy a nyugati kapu elé épített lépcső a XIX. század közepe táján vagy nem sokkal később készülhetett. Mindenesetre az építményt már Rómer Flóris is látta, aki nemcsak lerajzolta a nyugati kapuzatot, hanem a templomról szóló, szűkre szabott tudósításában a következőket írta: *kő falazat, pillérek két osztályuak, é. n. ablak, kerek, szentély két ablakkal, téglá építmény, déli ablakok román koriak. Felül bevakolt párkányzat, soha sem volt boltozva.*¹⁸

A képek forrása: Pisch Ildikó (1, 4, 5), Juan Cabello (6, 7), Mudrák Attila (2), Kollár Tibor (3).

JEGYZETEK:

¹ A kutatást Németh Péter és Juan Cabello végezték, a vakolatokat Pintér Attila falképre Restaurátor vizsgálta. JUAN CABELLO–NÉMETH PÉTER: *Székely, a református templom régészeti kutatása. Tudományos dokumentáció.* Kézirat. Budapest, 2007.

² A hajó 6,85 × 6,15 m alapterületű, a támpillérek 90 × 70 cm méretűek, téglák méretei: 26–27 × 6–6,5 × 13,6–14 cm.

³ Megjegyezzük, hogy a templombelső padlóját az alapozási szint fölött alig 15–25 cm-rel magasabban alakították ki. Valószínű, hogy részben az alapozási anyag silányságának, no meg az alapozás csekély mélységének köszönhető az északi hajófalban látható, függőleges repedések.

⁴ NÉMETH 1997. 173.

⁵ MEZŐ–NÉMETH 1972. 116.

⁶ NÉMETH 1997. 173.

⁷ NÉMETH 1997. 173.

⁸ NÉMETH 1997. 173.; MMT XI.: 382., 385.

⁹ NÉMETH 1997. 173. A kőből épült azt jelenti, hogy nem fából, hanem szilárd anyagból.

¹⁰ Az új hajófal magassága 5,85 m.

¹¹ A halványabb színre égetett téglák mérete 25 × 5–5,8 × 13,5–14 cm, a falazat kötőanyaga pedig apró mészrögökben gazdag sárga-sárgásbarna homokos habarcs.

¹² Az alapozási szint a mai padlótól számított 180–190 cm-es mélységben, a középkori sározott padló alatt 105 cm-el mélyebben húzódik.

¹³ Belső nyílása vélhetően 230 cm körüli lehetett.

¹⁴ A két szent közötti felület ábrázolásait feltehetően az 1990-es évek felújításakor semmisítették meg. A keleti szent fejét, valamint a középkori és későbbi vakolatrétegeket Pintér Attila festőrestaurátor tártta föl.

¹⁵ MMT X.: 385.

¹⁶ A szentély tégláinak mérete: 30–27 × 14,2–12,6 × 5–6,1 cm, falazatának kötőhabarcs sötétbarna, kevés meszet tartalmazó anyag.

¹⁷ 1798-ban már a famennyezet kellett kijavítani. Felirata szerint: *Renovatum est...1798. ...Építetett ezen Menyezet Horváth József által 1798.* 1805-ben a templomot újra zsindelezték, és a padok korhadt talpgerendáit kicserélték. Még ugyanebben az évben épült fel a templom mellett a harangtorony. Ugyancsak ezekben az években készült el a szószékkorona is. Canonica Visitatio 1809. – vö.: MMT X.: 385.; CABELLO–NÉMETH 2007. Tudományos dokumentáció. i. m. Függelék: Németh Péter: Adatok a székelyi templom átépítéseire, a ref. egyháznál őrzött adatok alapján. 32–34. A jegyzőkönyvből arról értesülünk, hogy 1854-ben a templom roskadozik. 1858-ban adakozást írnak elő – nyilvánvalóan a templom felújítására. A hosszan elhúzódó munkálatok már a rákövetkező évben megindultak, amikor is zsindelezték, 1868-ban zsindelet cseréltek, 1861-ben pedig a mennyezetet javították.

¹⁸ Forster Központ, Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek, XXIX. 158–159.